

Руслана ДАВИДЮК

ЛЕОНІД СТУПНИЦЬКИЙ: НОВІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖОГО УПА

Ім'я учасника перших і других українських визвольних змагань Леоніда Ступницького відоме (хоча окремі моменти його життя і діяльності й перекручуються, причому неточності та прогалини трапляються навіть у публікаціях останніх років). Зокрема, про Л. Ступницького неодноразово згадується в діаспорній історіографії¹. Відсутність інформації про нього в «Енциклопедії українознавства» за редакцією В. Кубійовича пояснюється тим, що на час підготовки її до друку доля підполковника Армії УНР залишалася невідомою, тож щоб не зашкодити, вирішено було уникати подібних згадок. Одну з перших у сучасній українській історіографії біографічних довідок про генерала УПА знаходимо у збірнику, присвяченому 80-річчю Української революції². Попри певні фактологічні хиби, вона стала основою для статей у пізніших енциклопедичних виданнях. Найбільш повний життєпис цього військового діяча подали українські дослідники Михайло Ковальчук і Олександр Вовк, залучивши до наукового обігу низку нових документів, у т. ч. послужний реєстр Л. Ступницького, складений 21 квітня 1921 р., і, що особливо важливо, матеріали із Російського державного військово-історичного архіву, Державного архіву

¹ Верига В. Листопадовий рейд. Київ, 1995; Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Нью-Йорк, 1994.

² Коляничук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. Львів, 1995. С. 246–247.

Російської Федерації та ін.³ Інформативною щодо останнього періоду життя цієї непересічної людини є також праця Андрія Жив'юка й Ігоря Марчука⁴.

Для з'ясування життєвого шляху Л. Ступницького велике значення мають спогади його сина Юрія⁵. Верифікувати їх можна із розсекреченою архівно-кримінальною справою на Юрія Ковальчука – таке вигадане ім'я придбав собі син Ступницького⁶. Поодинокі звістки про підполковника Армії УНР відклались і в інших архівних документах, дотепер не використаних істориками, які залучаємо в нашому дослідженні.

Леонід Венедиктович Ступницький народився, за інформацією М. Ковальчука та О. Вовка, 10 червня 1891 р.⁷ (цей же рік вказано в анкеті для вислання на спецпоселення⁸), за спогадами сина – у травні 1892 р.⁹ у с. Романівка (Романів) Сквирського повіту на Київщині (нині Житомирська область) у багатодітній родині, де було шестеро синів та одна донька. Знаємо, що його дід у 60-х рр. XIX ст. був близький до народників. Леонід закінчив Сквирське двокласне міське училище, 1909 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира¹⁰.

³ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький: сторінки біографії. *Військово-історичний альманах*. 2009. № 1. С. 2–38.

⁴ Жив'юк А., Марчук І. Від «Дерманської республіки» до «Дерманської трагедії». Нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині. Рівне, 2011.

⁵ Ступницький Ю. Спогади про пережите. 2-ге вид. Львів; Торонто, 2004.

⁶ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5230.

⁷ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 3. (Дату подано за новим стилем).

⁸ Архів Управління Міністерства внутрішніх справ (далі – Архів УМВС) у Рівненській області, ф. 26, спр. 5068, арк. 244.

⁹ Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 16.

¹⁰ Там само; Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 3.

На жаль, у літературі, передовсім красназнавчій, побутує помилкова думка, що він уродженець Волині та випускник Острозької гімназії¹¹, а також що в 1920–1940-х рр. мешкав у Дермані¹².

1912 року Леонід залишив університет заради кар'єри військового, вступивши добровольцем до 9-го Бузького уланського полку, що розташовувався у Білій Церкві на Київщині. Пройшовши відповідний вишкіл, отримав звання унтер-офіцера. Із початком Першої світової війни опинився на фронті, воював у Галичині, був поранений. За участь у боях під Перемишлем нагороджений Георгіївським хрестом IV ступеня. Після проходження навчального курсу в 1915 р. став прапорщиком¹³.

Прихильно сприйнявши події Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., Л. Ступницький долучився до процесу українізації армії. Під час першої більшовицько-української війни вступив до гайдамацького куреня. Згодом, важко поранений, майже рік лікувався й повернувся до війська вже за Директорії УНР. На початку другої більшовицько-української війни служив у 1-му Київському запасному полку, пізніше приєднався до повстанського руху, що розгорнувся як реакція на політику «воєнного комунізму». Влітку 1919 р. воював у загоні отамана Юрка Тютюнника, командував полком Київської групи Армії УНР, боровся з білогвардійцями, біль-

¹¹ Близняк М. Про освітян та освітній простір Острога у XVI–XX ст. Ковальський М. *Етюди з історії Острога: нариси про освітян XX ст.* Житомир, 2019. С. 14. У брошурі Миколи Манька «Дев'ятсотлітній Острог: історико-красназнавчий нарис» (2000), на яку покликається автор, згадки про Л. Ступницького немає.

¹² Дерманська і Мізоцька земля в українському та загальноєвропейському вимірі: наук. зб. Матеріали Всеукраїнської історико-красназнавчої конференції / упоряд. С. Синяк, І. Мартинчук. Дермань Друга, 2018. С. 6.

¹³ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 4–5; Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 16.

шовиками, перебував у т. зв. «трикутнику смерті». Восени 1919 р. захворів на тиф і був змушений вернутися на Сквирщину. По підписанні Варшавської угоди 1920 р. розпочався спільний з поляками наступ військ УНР на Київщину. У цей час Ступницький у складі 5-го кінного полку воює з більшовицькими військовими формуваннями, під натиском яких Армія УНР відступила з Правобережжя. У вересні 1920 р. його призначили помічником командира 4-го Київського кінного полку Михайла Палія-Сидорянського¹⁴.

Проти більшовиків на Галичині та Поділлі Л. Ступницький боровся до кінця осені 1920 р. У листопаді разом з Армією УНР перейшов Збруч та був інтернований на території Польщі, де потрапив до табору Александрів-Куявський. Дмитро Дорошенко з іронією писав, що «українці, які билися “за нашу і вашу вольносьць”, дістали вже певну компенсацію й нагороду в формі таборового “спочинку” за дротами»¹⁵. Умови в таборах було складними: не вистачало їжі, білизни, медикаментів. Фізичні, побутові проблеми емігрантів посилювали й різні моральні, психологічні труднощі. Однак силу духу інтерновані військові не втрачали, як і сподівань повернутися додому, де навесні 1921 р. розгорнувся широкий повстанський рух.

У лютому 1921 р. Рада Республіки схвалила план підготовки партизанських загонів, що скеровувалися на Радянську Україну для підняття там повстання. У січні – лютому 1921 р. було створено спеціальний орган – Повстансько-партизанський штаб (ППШ), який перебував спершу в Тарнові, а з червня 1921 р. – у Львові. Штаб мав вирішувати всі питання, пов’язані зі збройною протидією більшовицькій владі. Він контролювався Другим відділом Генерального штабу

¹⁴ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 8, 11.

¹⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки). Київ, 2007. С. 519.

Польського війська («двуйка»), був зобов'язаний постачати польську розвідку і контррозвідку службовою інформацією, виконувати вказівки щодо оперативної роботи та двічі на місяць подавати звіти про свою діяльність¹⁶.

Начальником ППШ став генерал-хорунжий Армії УНР Ю. Тютюнник. Структурно штаб складався з чотирьох відділів: оперативного, організаційного, розвідувального, адміністративно-політичного. Організаційний відділ очолив Л. Ступницький¹⁷. У листопаді 1921 р., як командир одного із загонів Волинської повстанської групи, він, отримавши напередодні ранг підполковника Армії УНР, перейшов польсько-радянський кордон у районі с. Борове поблизу Олевська. Загін наблизився до Коростеня з півдня й вирішив атакувати місто самостійно, не дочекавшись прибуття основних сил Ю. Тютюнника. Проте Коростень втримати не вдалося, а Волинська група була розбита кіннотою Григорія Котовського¹⁸. Л. Ступницькому вдалося врятуватися, він перетнув кордон разом з рештками вцілілих військ. Після невдалого Другого Зимового походу знову опинився в таборі для інтернованих, цього разу вже в Щипйорно.

У 1922 р. Л. Ступницький покинув військову службу та переїхав на Волинь, до Острога. Там одружився з місцевою вчителькою, випускницею Острозького жіночого училища графа Д. Блудова (1915)¹⁹, українкою Лідією Федорівною

¹⁶ Вронська Т. Діяльність польської розвідки на теренах УСРР у 20-і роки ХХ ст. *Ucrainica Polonica*. Київ; Житомир, 2008. Вип. 2. С. 88.

¹⁷ Давидюк Р. Уенерівська еміграція і польсько-радянське прикордонне протистояння на Волині у першій половині 20-х років ХХ ст. *Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i państw Bałtyckich*. Toruń, 2013. № 4. S. 55–56.

¹⁸ Другий Зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар. Спогади учасників. Київ, 1995. С. 94, 96.

¹⁹ Быков Н. Пятидесятилетие состоящего под высочайшим его императорского величества государя императора покровительством Острожского св. Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства, 1865–1915 гг.: Историческая записка. Петроград, 1915. С. 104.

Беднарською, 1897 р. н., з якою мав двох синів – Юрія (1923 р. н.) та Сергія (1932 р. н.). Родина жила на вулиці Бельмаж, 41²⁰, у дерев'яному будинку, займаючи половину хати. Колишній підполковник влаштувався агрономом (інспектором плантацій) на Бабинській цукроварні, куди в 1923 р. була переміщена група інтернованих вояків під керівництвом генерал-хорунжого Армії УНР Євгена Білецького. Оскільки Л. Ступницький працював у Бабині, а сім'я мешкала в Острозі, то йому доводилося винаймати житло, а з родиною бачитися лише на вихідні²¹.

У цей період свого життя Леонід Венедиктович долучається до культурно-просвітницької роботи, часто ділячись власними книгами з місцевими селянами. Як згадував потім син Юрій, їхня книгозбірня була багата на літературу козацької доби, визвольних змагань: «Ми мали свою бібліотеку, в якій були “Історія України-Русі” Миколи Аркаса, збірка творів Адріана Кашенка, “Волинь” і “Марія” Уласа Самчука, “Холодний Яр” Юрія Горліс-Горського, “Із Соловецького пекла на волю” Галинського, деякі твори класиків і багато нових [...] публікацій із останніх визвольних змагань і, звичайно, настільна книжка – “Кобзар” Тараса Шевченка»²². Л. Ступницький належав до наглядової ради Українського кооперативного банку в Острозі, де також працював брат його дружини Олександр. Маємо відомості про тісну взаємодію підполковника з полковником Армії УНР Іваном Литвиненком²³, який очолював контрольно-розвідувальний пункт у Рівному й часто бував у прикордонному Острозі²⁴.

²⁰ Архів УМВС у Рівненській області, ф. 26, спр. 5068, арк. 244.

²¹ Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 14, 16.

²² Там само. С. 15.

²³ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, спр. 12617, т. 8: УНР-1931 р. (українська еміграція), арк. 259.

²⁴ Давидюк Р. Рівненський вектор розвідки Державного Центру Української Народної Республіки. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2019. Вип. 31. С. 16.

Після приходу в регіон у вересні 1939 р. Червоної армії емігранти УНР опинилися під особливим прицілом більшовицької влади, як «вороги народу – петлюрівці». За спогадами сина, Л. Ступницький планував перебратися на територію підконтрольну нацистам, як це робило багато політичних емігрантів, але дружина не хотіла покидати рідні місця. У 1940 р. йому все ж таки вдалося разом зі старшим сином Юрієм залишити Острог і вирушити до Львова, аби звідти дістатися до зони нацистської окупації²⁵.

Секретар Острозького райвідділу Управління НКВС у Рівненській області, котрий 11 квітня 1940 р. склав анкету родини Ступницьких, вказав, що глава родини, «полковник петлюрівської армії», уник арешту, сім'я – дружина Лідія Федорівна з молодшим сином Сергієм і своєю матір'ю, Федорою Лаврентіївною Беднарською, 1865 р. н. – підлягала виселенню, а майно (будинок, земля) – конфіскації²⁶. Дружина Л. Ступницького померла в 1942 р., теща – у 1944 р. в Північному Казахстані. Сина Сергія забрали до притулку, який після закінчення війни перемістили до Польщі²⁷.

Л. Ступницького при спробі перетнути радянсько-німецький кордон у 1940 р. затримали радянські прикордонники й відправили до в'язниці у Бресті. Сина Юрія звільнили як неповнолітнього. Розгляд справи Ступницького затягнувся до початку німецько-радянської війни, коли, скориставшись воєнним хаосом, він вийшов на волю й у липні 1941 р. дістався на Волинь. Позаяк будинок родини був зруйнований, батько з сином оселяються в Рівному²⁸.

Зауважимо, що в червні 1940 р. уряд УНР в екзилі виробив план формування збройних підрозділів – «січей», котрі в

²⁵ Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 17–18.

²⁶ Архів УМВС у Рівненській області, ф. 26, спр. 5068, арк. 244–244 зв.

²⁷ Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 109–110.

²⁸ Там само. С. 27, 34.

разі війни мали перетворитися на повстанську армію²⁹. Перші такі організації виникли ще в 1940 р. на території Генеральної губернії, а з вибухом німецько-радянської війни – у Західній Волині та на Поліссі, як-от «Поліська січ» на чолі з Тарасом Бульбою (Т. Боровець). Такі ж плани мали ОУН(б) і ОУН(м). Дозвіл на створення подібних загонів нацистська влада дала в кількох містах. У липні 1941 р. в Рівному виник український курінь ім. Холодного Яру («Січ»)³⁰, який згодом за рахунок добровольців розгорнувся у полк. Вояки полку носили відзнаки Армії УНР, а його організатором був обласний провідник ОУН(б) Сергій Качинський («Остап»). До підрозділу залучалися досвідчені старшини Армії УНР, Л. Ступницький став начальником штабу. Згодом загін реорганізували у вишкіл народної міліції, а в листопаді – грудні 1941 р. – у поліційну школу³¹. Л. Ступницький у цей час перейшов на службу до рівненської пожежної охорони³². На листопад 1942 р. він керував Окружною місцевою інституцією самопомоги (ОМІС) «Єдність», відомою під назвою «Український центральний комітет допомоги», де співпрацював із Харитою Кононенко. ОМІС представляв інтереси місцевих мешканців перед німецькою владою, організовував збіркові акції, безкоштовне харчування, нічліг для нужденних, опікувався військовополоненими, людьми похилого

²⁹ Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття / редкол. В. Смолій, Ю. Левенець (співголови) та ін. Київ, 2007. С. 787.

³⁰ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921 рр.). Київ, 2007. С. 425; Архіви окупації 1941–1944 роки / упоряд. Н. Маковська. Київ, 2006. С. 735.

³¹ Боляновський А. Українські військові формування у збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. С. 99–100; Марчук І. «Січі» 41-го на Волині. *Визвольний шлях*. 2001. № 4 (Квітень). С. 31.

³² Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 21; Спогади Романюка Василя Миколайовича. *Реабілітовані історією. Рівненська область*: наук.-док. вид. / упоряд. О. Білоконь, Р. Давидюк, А. Жив'юк (кер.) та ін. Рівне, 2016. Кн. 6. С. 12.

віку³³. Ще з кінця літа 1941 р. він же організовував у Рівному Український червоний хрест³⁴.

Син Л. Ступницького Юрій восени 1941 р. влаштувався на роботу на цукровий завод у Мізочі, жив у родині Волошиних. Батько відомого діяча ОУН Ростислава Волошина «Горбенка», полковник Армії УНР Павло Волошин тоді завідував господарством Мізоцької цукроварні. Юрій часто їздив до млина в Межирічі, директором якого був уже згаданий полковник Армії УНР І. Литвиненко. На початку 1943 р., як розповідає у своїх спогадах Ю. Ступницький, його батько, перебуваючи під загрозою репресій, вирішив перейти на нелегальне становище, і вони виїхали в с. Колесники поблизу Острога³⁵.

Створена в цей період УПА потребувала знань і вмінь кваліфікованих військових. Колишні старшини Армії УНР, переважно вже літнього віку, мало могли допомогти в організації нового війська. Яскравим винятком з цього правила був Л. Ступницький. Крім нього, в УПА служили ще деякі вояки УНР – Іван Литвиненко, Василь Совенко, Михайло Павловський, Іван Трейко.

Улітку 1943 р. батько і син Ступницькі перебралися на Костопільщину, де базувалася підстаршинська школа та повстанський штаб. Леонід Венедиктович обійняв посаду начальника штабу УПА (мав псевдо «полковник Гончаренко»), викладав тактику в старшинській школі «Дружинники», керував бойовими операціями проти нацистів³⁶. Власне його вважають одним з авторів реорганізації УПА, яку було здійснено в другій половині літа 1943 р., коли більшість збройних відділів перетворили на сотні, курені, загони і групи, а також розробником теорії і практики структур сільської самооборони.

³³ ДАРО, ф. Р-72, оп. 1, спр. 1, арк. 1–5.

³⁴ Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941–1943 років / упоряд. А. Жив'юк. Рівне, 2008. С. 410.

³⁵ Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 39–40.

³⁶ Там само. С. 53; Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 24.

Після розширення діяльності УПА повстанські відділи, що діяли на Волині й Поліссі, отримали назву УПА-Північ, а Л. Ступницького у грудні 1943 р. призначили командиром самооборони на Північно-Західних Українських Землях (ПЗУЗ). У січні 1944 р. він брав участь у переговорах про нейтралітет керівництва УПА з командуванням угорської армії. Тоді ж перебазувався на захід, де поблизу Берестечка створив вишкіл для командирів сільської самооборони³⁷.

Становище повстанців ускладнилося після повернення в регіон Червоної армії – тоді на боротьбу з українським рухом кинули і внутрішні війська, і регулярні армійські частини. У квітні 1944 р. група Л. Ступницького, що намагалася передислокуватися на Кременеччину, була затримана радянськими військами. «Гончаренка» не ідентифікували, прийнявши за старого діда, і відпустили, а сина Юрія відправили до військкомату для мобілізації. Під час затримання він представився Юрієм Ковальчуком, уродженцем с. Княгинине. Вже в статусі радянського солдата його було заарештовано й Особливою нарадою при НКВС СРСР засуджено до 10 років таборів. Після довгих і тяжких етапів він звільнився лише 1954 р. Аналіз архівно-кримінальної справи Юрія Леонтійовича Ковальчука свідчить, що йому вдалося втаємничити як своє справжнє прізвище, так і інформацію про батька. Під прізвищем Ковальчук Юрія й реабілітували в 1992 р.³⁸

У квітні – травні 1944 р. Л. Ступницький зумів налагодити контакти з командуванням УПА-Південь, де він зайняв посаду начальника штабу. Це збіглося в часі з підготовкою внутрішніми військами НКВС широкомасштабної операції проти повстанців, кульмінацією якої стала битва під Гурбами. Після цієї битви змінюється тактика УПА: повстанські групи поділилися на менші, рухливіші підрозділи. Змін зазнали й полі-

³⁷ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 29–30.

³⁸ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5230, арк. 77–77 зв.

тичні засади українського національно-визвольного руху: 17–18 липня поблизу Дерманя було проведено установчий з'їзд Національно-визвольної революційної організації³⁹.

Наприкінці липня 1944 р. внутрішні війська НКВС удруге після Гурбенського бою проводили посилене «прочісування» лісів на півдні Рівненщини. 30 липня 1944 р. у Верхівському лісі, поблизу с. Дермань Другий Мізоцького району, відбувся бій між 207-м і 208-м батальйонами зі складу 17-ї стрілецької бригади внутрішніх військ НКВС та підрозділами УПА-Південь (до 500 осіб). Тоді ж працівник референтури пропаганди воєнної округи «Богун» Дмитро Паламарчук («Лиман»), Василь Худенко («Хмара») та його дружина Надія Костриба («Оксана») вийшли з криївки, здалися і показали сховок, де перебували їхні очільники. Коли солдати внутрішніх військ оточили криївку, Л. Ступницький разом з трьома охоронцями вчинили спротив і, не бажаючи здаватись, підірвалися гранатою. Їхні тіла привезли до центра села і скинули біля гімназії. Вночі місцеві жителі поховали «полковника Гончаренка» на сільському цвинтарі⁴⁰.

Згідно з «Протоколом впізнання тіла Л. В. Ступницького (“Гончаренко”）」 його впізнали затримані Д. Паламарчук («Лиман», «Андрійчук») та В. Худенко («Хмара», «Остап»)⁴¹. Останній з них, уродженець м. Кобеляки Полтавської області, до війни навчався в інженерно-будівельному інституті в Дніпропетровську. Наприкінці липня 1941 р. був мобілізований до Червоної армії, але вже 26 серпня 1941 р. потрапив у полон. З табору військовополонених звільнився 15 вересня 1941 р. завдяки клопотанням батька, співробітника відділу

³⁹ Жив'юк А., Марчук І. Від «Дерманської республіки» до «Дерманської трагедії»... С. 79.

⁴⁰ Там само. С. 78–79.

⁴¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Рівне, ф. 19, оп. 10, т. 1, арк. 22; Реабілітовані історією. Рівненська область: наук.-док. вид. / упоряд. О. Білоконь, Р. Давидюк, А. Жив'юк (кер.) та ін. Рівне, 2016. С. 9–10.

народної освіти обласної управи. На початку 1942 р. став членом ОУН, працював у політичній референтурі. У грудні 1942 р. рукоположений у диякони УАПЦ, одружився з Н. Кострибою. Займаючись приватною торгівлею, бував у Рівному, де й залишився в лютому 1943 р. Щоб уникнути примусового вивозу до Німеччини, у травні 1943 р. перейшов на нелегальне становище. Був учасником Гурбенського бою. 20 лютого 1945 р. Військовий трибунал Київського військового округу засудив його до розстрілу. Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1945 р. вищу міру покарання замінено на 20 років каторжних робіт⁴². Разом з В. Худенком вирок винесло і його батьку Михайлові Худенку та дружині Надії, які отримали по 10 років виправно-трудових таборів. 25–29 липня 1948 р. В. Худенко та ще 11 в'язнів здійснили спробу втечі з копальні золота ім. Горького, що на Колімі. В його архівній справі зберігся щоденник⁴³, на сторінках якого читаємо: «31 липня 1948 р. [...] згадки про минулі молоді роки навіюють сумні роздуми. Скільки я вчився. Недоїдав. Сидів на стипендії. Закінчив. Почалася війна. Не жив ще зовсім. Раптом на фронт. Тягоги армії. Полон. Жахи у німців, побої, голод. Наші. Тюрма. Табір. Боже мій! А роки проходять. Залишився один. Брат помер на фронті у фінську війну. Батько помер. Мати пропала безвісти. Близьких родичів повісили ще німці»⁴⁴. Втеча з табору виявилася невдалою – В. Худенко загинув під час перестрілки.

Д. Паламарчук, уродженець Черкащини, випускник літературного факультету Одеського педагогічного інституту, також потрапив до українських повстанців після річного перебування в нацистському полоні. Його батько був розстріляний у 1937 р. як «ворог народу». Д. Паламарчука засуджено до 10 років табірного ув'язнення. Після звільнення спочатку

⁴² Реабілітовані історією. Рівненська область... Кн. 6. С. 11.

⁴³ Бирюков А. Колымские истории: очерки. Новосибирск, 2004. С. 229–320.

⁴⁴ Там же.

жив у Богуславі, у батьків дружини, а пізніше, завдяки допомозі Максима Рильського, переїхав до Ірпеня. Працював над поетичними і прозовими перекладами, був членом Спілки письменників України (з 1966 р.). У 1990 р. став лауреатом премії ім. М. Рильського за кращий художній переклад творів світової літератури⁴⁵. Про події кінця липня 1944 р. розповідав інакше, підкреслюючи, що нікого не видав⁴⁶.

Той трагічний день 30 липня 1944 р., однак, був днем і героїзму, і зради. Та чи мав Д. Паламарчук вибір? Чи знайшли б НКВДисти Ступницького, якби на криївку їм не вказали? Звичайно, що знайшли б. Про дислокацію повстанського підрозділу у Верхівському лісі працівники НКВС знали від своєї агентури, якої було чимало серед місцевого населення. Говорячи про зраду, потрібно називати не лише уродженців Наддніпрянської України Паламарчука чи Худенка, але й інших, прізвища котрих ми не знаємо, хоча саме через їхні донесення внутрішні війська прочісували цей лісовий масив. Д. Паламарчук міг загинути разом із «Гончаренком», але тоді літературна громадськість не мала б його високофахових перекладів світової класики українською мовою. Він сповна заплатив за свої помилки, відбувши десятирічне ув'язнення. В. Худенко заплатив життям. Ті ж, хто привів внутрішні війська в ліс поблизу Дерманя влітку 1944 р., не відбували покарань, навпаки, влада створювала можливості для їхньої самореалізації. Напевно, їхніх імен ми так і не довідаємось, адже система вміла оберігати своїх інформаторів.

В історіографії все ще поширеною є помилкова дата смерті Л. Ступницького – 5 серпня 1944 р.⁴⁷ Зокрема, її наводить син

⁴⁵ Реабілітовані історією. Рівненська область... Кн. 6. С. 11.

⁴⁶ Ковальчук М., Вовк О. Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький... С. 38.

⁴⁷ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки... С. 425; Ольховський І. Полковник Ступницький – начштабу УПА [Електронний ресурс]. Режим перегляду: <https://tristana073.livejournal.com/53400.html> [1.10.2019].

Юрій у своїх споминах⁴⁸. На жаль, ця помилка зафіксована й на надмогильній плиті генерал-хорунжому. До цього рангу підвищила його Українська головна визвольна рада померт-но, а Головний військовий штаб УПА присвоїв високе звання 27 квітня 1945 р. У радянські часи місце поховання підполковника Армії УНР було збережене зусиллями небайдужих краян. Сьогодні на могилі генерал-хорунжого Л. Ступницького у с. Дермань височіє пам'ятник.

⁴⁸ Він пише, що дату загибелі батька дізнався зі слів людей (Ступницький Ю. Спогади про пережите... С. 107).